

دانشور

رفعتار

بررسی بی تفاوتی و نועدوستی در جامعه شهری ایران و عوامل مؤثر بر آن

نویسندگان: دکتر صمد کلانتری^۱، دکتر مهدی ادیبی^۲، دکتر رسول ربانی^۳ و سیروس احمدی^۳

۱. دانشیار دانشگاه اصفهان

۲. استادیار دانشگاه اصفهان

۳. دانشجوی دکتری جامعه شناسی دانشگاه اصفهان

چکیده

از اواسط دهه ۱۹۶۰ مطالعات و بررسی‌های گسترده‌ای در مورد نועدوستی و بی تفاوتی در روابط اجتماعی انجام شده، اما انجام چنین مطالعاتی در ایران چندان مورد توجه نبوده است. هدف از پژوهش حاضر اولاً تعیین میزان نועدوستی - بی تفاوتی در جامعه شهری ایران و ثانیاً بررسی ارتباط آن با متغیرهای همدلی، مسئولیت پذیری و تحلیل هزینه - پاداش مادی است. این پژوهش به روش پیمایش علی-مقایسه‌ای و طی دو مرحله انجام شده است. در مرحله اول که برای تعیین گروه‌های نועدوست و بی تفاوت انجام شد، همدستان پژوهشگر با مراجعه به منازل مختلف، یک صحنه اضطراری ساختگی پدید آوردند و برحسب عکس العمل‌هایی که افراد نشان دادند به دو گروه نועدوست و بی تفاوت تقسیم شدند. در مرحله دوم، پرسشگران به همان افراد مراجعه و اطلاعات مورد نیاز را جمع آوری کردند. واحد نمونه گیری در این پژوهش، خانه‌ها بودند و با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی چند مرحله‌ای به ۳۸۴ خانه در نقاط مختلف شهر شیراز مراجعه گردید. ابزار سنجش، پرسشنامه‌ای محقق ساخته و ۳۹ سؤالی بود که ۱۳ سؤال آن جهت سنجش همدلی ۱۶ سؤال برای سنجش مسئولیت‌پذیری و ۱۰ سؤال به منظور سنجش تحلیل هزینه-پاداش مادی با سطح سنجش رتبه‌ای از نوع مقیاس پنج بخشی لیکرت، طراحی شده بود. این پرسشنامه با ارزیابی داوران مختلف تعیین اعتبار و با محاسبه آلفای کرونباخ که ضریب آن برای این سه عامل از ۰/۶۸ تا ۰/۸۲ متغیر و برای کل پرسشنامه ۰/۷۵ بود تعیین روایی گردید. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد اولاً در مواجهه با حالت‌های اضطراری ۷۵/۳ درصد از شهروندان نועدوست و ۲۴/۷ درصد بی تفاوتند. به علاوه گروه نועدوست در مقایسه با گروه بی تفاوت دارای همدلی بیشتر، مسئولیت‌پذیری بیشتر و تحلیل هزینه - پاداش مادی کم‌تر است. یافته‌های این پژوهش با توجه به نتایج مطالعات پیشین مورد بحث قرار گرفته و نشان داده شده که با افزایش همدلی، افزایش مسئولیت‌پذیری و کاهش تحلیل هزینه پاداش مادی در بین شهروندان می‌توان نועدوستی را افزایش و بی تفاوتی را کاهش داد.

دوماهنامه علمی - پژوهشی

دانشگاه شاهد

سال چهاردهم - دوره جدید

شماره ۲۲

اردیبهشت ۱۳۸۶

واژه‌های کلیدی: بی تفاوتی، نועدوستی، همدلی، مسئولیت‌پذیری، تحلیل هزینه - پاداش مادی

مقدمه

در فرایند زندگی اجتماعی روزمره (every day life) خصوصاً در شهرهای بزرگ، وضعیت‌هایی اضطراری (emergency situation) اتفاق می‌افتند که طی آن برخی شهروندان به طور ناگهانی دچار یک مسئله یا مشکل اساسی شده، شدیداً به کمک دیگران نیازمند می‌شوند

تا به جریان عادی زندگی برگردند. خراب شدن اتومبیل در وسط خیابان، تمام کردن بنزین در حین رانندگی، ضعف و بیماری در حین راه رفتن و به زمین افتادن، گم کردن مسیر، همراه نداشتن پول، تصادف، آتش سوزی و غیره. برخی از این وضعیت‌های اضطراری هستند که هر روزه در گوشه و کنار شهرهای بزرگ به راحتی قابل

است که ناظرین به هر یک از این مراحل می‌دهند. اگر پاسخ ناظرین در هر مرحله منفی باشد بی‌تفاوتی پدید می‌آید و فقط در صورتی که فرد ناظر به تمام مراحل جواب مثبت بدهد نועدوستی شکل می‌گیرد [۷]. دانیل باتسون، نועدوستی و بی‌تفاوتی را بر مبنای توانایی و میزان همدلی (empathy) ناظرین با فرد نیازمند تفسیر می‌کند [۸]. به‌زعم باتسون در هنگام مواجهه با حالت‌های اضطراری که طی آن کسی به کمک نیاز دارد اگر فرد ناظر بتواند با فرد نیازمند همدلی کند نسبت به او نועدوستی خواهد کرد و اگر نتواند همدلی کند با بی‌تفاوتی از کنار صحنه خواهد گذشت مگر اینکه مطمئن شود در نتیجه نועدوستی منفعتی به‌دست می‌آورد [۹].

اندیشمندان حوزه شهری، نועدوستی و بی‌تفاوتی را ناشی از ساختار شهری و ویژگی‌های محیطی آن می‌دانند. به‌عبارت دیگر با افزایش جمعیت و پیچیده‌تر شدن روابط اجتماعی تمایل به مداخله در وضعیت‌های اضطراری و کمک رسانی و نועدوستی کاهش یافته، تمایل به بی‌تفاوتی گسترش می‌یابد. پژوهش استانیلی میلگرام در یک شهر بزرگ (مانهاتان) و یک شهر کوچک (در نزدیکی نیویورک) در زمینه کمک رسانی به زن و مردی که دچار مشکل حادی شده بودند [۱۰] و نیز پژوهش مفصل آمانو در چندین شهر مختلف که جمعیت‌شان از ۱۰۰۰ نفر تا بیش از ۳۰۰۰۰ نفر متغیر بود و در هر یک از آنان پنج حالت اضطراری مختلف پدید آورده شده بود [۱۱] نشان داد که با افزایش جمعیت و پیچیده‌تر شدن روابط اجتماعی تمایل به نועدوستی کاهش یافته، بر میزان بی‌تفاوتی افزوده می‌شود. برخی محققان اجتماعی نועدوستی و بی‌تفاوتی را به میزان درونی سازی هنجاری‌های اجتماعی تقابل (reciprocity)، انصاف (equity) و مسئولیت‌پذیری (responsibility) منتسب می‌کنند [۱۲]. پژوهش ریگان در خصوص هنجار تقابل [۱۳]، تحقیقات والستر در مورد هنجار انصاف [۱۴] و آزمایش‌های لوین، نورنزیان، فیلبریک [۱۵] و نیز مارویاما، فریزر و میلر [۱۶] در مورد هنجار

مشاهده‌اند. در بسیاری از این گونه وضعیت‌ها، شاهدان و ناظران (bystanders) اقدام به نועدوستی (altruism) می‌کنند و فرد نیازمند را با کمک رسانی مورد حمایت قرار می‌دهند، اما در بسیاری از موارد دیگر شاهدان و ناظران تمایلی به کمک رسانی ندارند و با بی‌اعتنایی و بی‌تفاوتی (apathy) از کنار صحنه می‌گذرند. در پاسخ به این که چرا در هنگام وقوع وضعیت‌های اضطراری برخی نועدوست و برخی بی‌تفاوتند دیدگاه‌های مختلفی شکل گرفته‌اند. نظریه پردازان یادگیری اجتماعی، نועدوستی و بی‌تفاوتی را بر حسب یادگیری‌های گذشته افراد تبیین می‌کنند [۱] و توجه عمده آنان بر تأثیر الگو بر بروز نועدوستی و بی‌تفاوتی است. پژوهش برایان و تست [۲] در مورد کمک رسانی به زنی که اتومبیلش در جاده خراب شده بود، آزمایش راشتون و کمبل در مورد اهدای خون [۳]، بررسی بیمن در زمینه کمک رسانی به فردی که در محل رفت و آمد دیگران بر روی زمین افتاده بود [۴] و نیز تحقیقات اسپرافکین در مورد کمک رسانی به حیوانات [۵] نشان می‌دهند که نועدوستی و بی‌تفاوتی، ارتباط مستقیم و معنادار با مشاهده یا عدم مشاهده الگوهای نועدوستی و بی‌تفاوتی دارند.

لاتانه و دارلی با انجام یکسری آزمایش‌های متنوع و گسترده، نועدوستی و بی‌تفاوتی را بر حسب یک فرایند تصمیم‌گیری پنج مرحله‌ای تبیین می‌کنند. به‌زعم آنان، اولین مرحله درک موقعیت است؛ یعنی فرد ناظر باید متوجه شود که چیزی اتفاق افتاده است. دومین مرحله تفسیر موقعیت به صورت کمک خواهی است؛ یعنی باید موقعیت پیش آمده اضطراری بوده و کسی به کمک نیاز داشته باشد. سومین مرحله به عهده گرفتن مسئولیت است یعنی فرد ناظر باید خود را مسئول بداند و احساس مسئولیت کند. چهارمین مرحله پیدا کردن راه کمک رسانی است که طی آن ناظر باید دانش، تجربه و مهارت‌های لازم را داشته باشد. پنجمین مرحله تصمیم‌گیری نهایی است که فرد ناظر به بررسی پیامدهای مداخله یا عدم مداخله می‌پردازد [۶]. به اعتقاد لاتانه و دارلی نועدوستی یا بی‌تفاوتی وابسته به پاسخی

[۲۰] و آزمایش‌های امسویلر [۲۱] و کارابنیک [۲۲] در خصوص تمایل به نوعدوستی در حالت‌هایی که شباهت‌های ژنتیکی بین ناظر و نیازمند وجود دارد نشان می‌دهد که اصول زیستی و ژنتیکی نقش تعیین‌کننده‌ای در بروز نوعدوستی و بی‌تفاوتی دارند. علی‌رغم اهمیت اساسی نوعدوستی - بی‌تفاوتی در روابط اجتماعی که تقریباً از اواسط دهه ۱۹۶۰ بطور گسترده مورد توجه قرار گرفته، این مسأله در ایران چندان مورد توجه نبوده است. به این دلیل پژوهش حاضر به دنبال تعیین میزان نوعدوستی - بی‌تفاوتی در جامعه شهری ایران از یک سو و تبیین علل و عوامل مؤثر بر آن از سوی دیگر است که در این راستا، سه فرضیه را به شرح زیر مد نظر قرار داده است:

۱. میزان همدلی در گروه نوع دوست با گروه بی‌تفاوت، متفاوت است. (هر چه میزان همدلی افزایش یابد تمایل به نوعدوستی بیش‌تر می‌شود و هرچه میزان همدلی کاهش یابد تمایل به بی‌تفاوتی افزایش می‌یابد).
۲. میزان مسئولیت‌پذیری در گروه بی‌تفاوت با گروه نوع دوست متفاوت است. (هر چه میزان مسئولیت‌پذیری افزایش یابد تمایل به نوعدوستی بیش‌تر می‌گردد و هرچه میزان مسئولیت‌پذیری کاهش یابد تمایل به بی‌تفاوتی بیش‌تر می‌شود).
۳. میزان تحلیل هزینه - پاداش مادی در گروه بی‌تفاوت با گروه نوع دوست متفاوت است. (هر چه تحلیل هزینه پاداش مادی افزایش یابد تمایل به نوعدوستی کم‌تر، و هر چه تحلیل هزینه - پاداش مادی کاهش یابد تمایل به بی‌تفاوتی بیش‌تر می‌شود).

روش تحقیق

این پژوهش به روش پیمایشی علی - مقایسه‌ای (causal-comparative) انجام شده و برای تعیین گروه‌های نوع دوست و بی‌تفاوت از روش تجربی یک گروه آزمودنی و آزمون نهایی و ایجاد یک صحنه اضطراری ساختگی استفاده شده است؛ به این صورت که یکی از همداستان (confederate) پژوهشگر به درب منازل از پیش

مسئولیت‌پذیری نشان داد درونی‌سازی هر چه بیش‌تر هنجارهای تقابل و انصاف که در ذات خود مستلزم نوعی تحلیل هزینه - فایده هستند باعث تمایل بیش‌تر به بی‌تفاوتی و درونی‌سازی هر چه بیش‌تر هنجار مسئولیت‌پذیری باعث تمایل بیش‌تر به نوعدوستی می‌شود.

جان پیلیاوین در چارچوب نظریه مبادله اجتماعی (social exchange)، یک نظریه پنج مرحله‌ای را در تبیین بی‌تفاوتی و نوعدوستی مطرح می‌کند که بنیاد آن محاسبه هزینه - پاداش (cost-reward analysis) است. به اعتقاد پیلیاوین، افراد ناظر در هنگام مواجهه با حالت‌های اضطراری به سرعت هزینه‌ها و پاداش‌های نوعدوستی و بی‌تفاوتی را بررسی می‌کنند. در صورتی که هزینه کمک کردن پایین و هزینه کمک نکردن بالا باشد فرد ناظر اقدام به نوعدوستی خواهد کرد و در صورتی که هزینه کمک کردن بالا و هزینه کمک نکردن پایین باشد فرد ناظر با بی‌تفاوتی از کنار صحنه خواهد گذشت [۱۷].

زیست‌شناسان اجتماعی، بی‌تفاوتی و نوعدوستی را بر مبنای اصول زیستی، گزینش خویشاوند (kin selection) و شباهت ژنتیکی تبیین می‌کنند. به‌زعم آنان نوعدوستی عموماً معطوف به خویشان و بستگان بسیار نزدیک است، یعنی در بین کسانی که با یکدیگر رابطه خونی و ژنتیک دارند و در درجات بعد به سمت اقوام دورتر، دوستان نزدیک، همسایه‌ها و سرانجام غریبه‌ها است که به نحوی با یکدیگر شباهت دارند. در نقطه مقابل، بی‌تفاوتی نیز ریشه در عدم توارث و عدم شباهت دارد. به عبارت بهتر بی‌تفاوتی عمدتاً نسبت به غریبه‌ها و بیگانه‌ها صورت می‌گیرد، یعنی کسانی که هیچ شباهت یا رابطه خونی و ژنتیک با یکدیگر ندارند [۱۸] پژوهش گسترده آلپس روسی و پیتر روسی در مورد تمایل به نوعدوستی در سه گروه خویشاوندان خونی، خویشاوندان نسبی و غیرخویشاوندان [۱۹] پژوهش برنشتاین، کراندال و کیتایاما در مورد تمایل به نوع دوستی در وضعیت‌های بسیار اضطراری که طی آن خطرهای جانی وجود دارد

- انتخاب منازل دارای تلفن.
- انتخاب منازل ویلایی و حذف آپارتمان‌ها.
- انتخاب افراد محدوده سنی ۶۰-۱۵ سال.
- حذف حضور دیگران در هنگام مواجهه با آزمودنی‌ها.

به‌علاوه چون باید اطلاعات مورد نیاز در تحقیق برای تبیین علل و عوامل نועدوستی و بی‌تفاوتی از همین آزمودنی‌ها جمع‌آوری می‌شد از همدستان خواسته شد در هر مراجعه به سرعت آدرس دقیق، کدپستی، پلاک پستی، جنسیت، حدود سن و سال، حدود قد و دیگر ویژگی‌های بارز ظاهری آزمودنی را یادداشت کنند تا پرسشگران در مرحله جمع‌آوری اطلاعات به راحتی بتوانند این افراد را یافته و با آنان مصاحبه کنند.

- نمونه ۳۸۴ بوده است. نمونه‌گیری به روش تصادفی چند مرحله‌ای بوده و طی آن ۳۲ نقطه مختلف در سراسر شهر برای انجام عملیات نمونه‌گیری انتخاب و در هر نقطه به طور تصادفی به ۱۲ خانه مراجعه گردید.
- ابزار سنجش این پژوهش، پرسشنامه‌ای محقق ساخته و ۳۹ سؤال بود که ۱۳ سؤال آن برای سنجش متغیر همدلی ۱۶ سؤال برای سنجش متغیر مسئولیت‌پذیری و ۱۰ سؤال برای سنجش تحلیل هزینه-پاداش مادی طراحی و بر اساس مقیاس پنج‌بخشی از نوع لیکرت تنظیم شده بودند. این پرسشنامه با مراجعه به داوران و متخصصان مختلف تعیین اعتبار (content validity) و با محاسبه پایداری درونی به روش آلفای کرونباخ که نتایج آن به شرح جدول ۱ است تعیین روایی (reliability) گردید:

تعیین شده مراجعه و وانمود می‌کند برای پیدا کردن منزل یکی از آشنایان و اقوام به این محل آمده، اما متأسفانه نه تنها نتوانسته او را پیدا کند، بلکه ماشینش هم خراب شده و روشن نمی‌شود، البته ماشین مذکور در همان نزدیکی در حالی که کاپوت آن بالا است به صورتی قرار داده شده که آزمودنی بتواند آن را ببیند. همدست پژوهشگر که دستانش چرب است و پیچ گوشتی یا آچار نیز در دست دارد شماره موبایلی را به آزمودنی می‌دهد و از او خواهش می‌کند به این شماره تماس گرفته، قضیه را به خانواده اش اطلاع دهد و خود به ماشین بر می‌گردد. شماره موبایل مذکور در واقع متعلق به همدست دیگری بود که کمی دورتر ایستاده و وظیفه داشت تعیین کند کدام یک از افراد تماس می‌گیرند و کدام یک تماس نمی‌گیرند. از لحظه‌ای که شماره به هر آزمودنی داده می‌شد بین ۱۵ تا ۲۵ دقیقه زمان در نظر گرفته می‌شد تا تماس بگیرد. آزمودنی‌هایی که در طی این مدت به شماره موبایل تماس گرفته، قضیه را اطلاع دادند، در قالب گروه نועدوست و آزمودنی‌هایی که تماس نگرفتند، در قالب گروه بی‌تفاوت دسته بندی شدند. تمام این مراجعات و ایجاد صحنه‌های اضطراری در مواقع تعطیل مانند عصر پنجشنبه و روزهای جمعه انجام شد تا وضعیت اضطراری تر جلوه داده شود، چرا که در این مواقع معمولاً تعمیرگاه‌ها تعطیل هستند. نظر به این که روش علی-مقایسه‌ای مستلزم برخی کنترل‌ها برای هرچه بیش تر مشابه شدن گروه‌ها است از همدستان خواسته شد در انتخاب منازل و افراد بر اساس موارد زیر عمل کنند:

جدول ۱ وضعیت آلفای کرونباخ پرسشنامه محقق ساخته به تفکیک گروهها

متغیرها	همدلی	مسئولیت پذیری	تحلیل هزینه - پاداش	کل پرسشنامه
تعداد سؤالات	۱۳	۱۶	۱۰	۳۹
آلفای گروه نועدوست	۰/۸۴	۰/۸۶	۰/۶۵	۰/۷۷
آلفای گروه بی‌تفاوت	۰/۸۷	۰/۸۱	۰/۷۱	۰/۷۰
آلفای کل	۰/۸۲	۰/۸۵	۰/۶۸	۰/۷۵

فرضیه ۱: میزان همدلی در گروه بی تفاوت با گروه نوع دوست متفاوت است. برای سنجش همدلی با توجه به ابعاد تجسم دیدگاه دیگران، همدردی و آشفتنگی های عاطفی، ۱۳ پرسش تنظیم گردید که بر حسب پاسخ های افراد، نتایج به دست آمده به شرح جدول ۳ است.

با توجه به جدول ۲ میانگین نمره همدلی در افراد نوع دوست ۴۹/۴ و در افراد بی تفاوت ۴۶/۵ است. مقدار «تی» ناشی از مقایسه میانگین ها برابر ۳/۵۳ بوده و در مقایسه با مقادیر بحرانی معنادار می باشد بنابراین افراد نوع دوست بیش از افراد بی تفاوت توانایی همدلی دارند. فرضیه ۲: میزان مسئولیت پذیری در گروه بی تفاوت با گروه نوع دوست متفاوت است.

برای سنجش متغیر مسئولیت پذیری با در نظر گرفتن ابعاد پذیرش پیامدهای رفتار، قابل اعتماد بودن و احساس وظیفه و تعهد نسبت به گروه، ۱۶ پرسش ساخته شد که بنابر پاسخ های داده شده نتایج به شرح جدول ۴ است.

با توجه به جدول ۴ میانگین نمره مسئولیت پذیری در افراد نوع دوست ۵۴/۹ و در افراد بی تفاوت ۵۱/۴ است. «تی» ناشی از مقایسه میانگین ها برابر ۳/۴۷ می باشد که در مقایسه با مقادیر بحرانی معنادار است و نشان می دهد که افراد نوع دوست بیشتر از افراد بی تفاوت مسئولیت پذیری دارند.

فرضیه ۳: میزان تحلیل هزینه - پاداش مادی در گروه بی تفاوت با گروه نوع دوست متفاوت است.

برای سنجش متغیر تحلیل هزینه - پاداش مادی با توجه به ابعاد حساسگری، کسب پاداش های سنجش پذیر و قابل محاسبه و نفی ارزش های سنتی، ۱۰ سؤال طراحی گردید که بر حسب پاسخ های افراد نتایج به شرح جدول ۴ است.

با توجه به جدول ۵ میانگین نمره تحلیل هزینه - پاداش مادی در گروه نوع دوست ۲۶/۳ و در گروه بی تفاوت ۲۹/۱ است. چون میانگین های گروه اول (نوع دوست) کم تر از میانگین های گروه دوم (بی تفاوت) بوده، مقادیر «تی» به صورت منفی است.

روش اجرای پرسشنامه به این صورت بود که پرسشگران پس از یک دوره زمانی ۷ تا ۱۰ روزه که از مراجعه همدستان به منازل می گذشت بر اساس اطلاعات همدستان به همان منازل مراجعه و به وسیله آموزش هایی که به آنها داده شده بود، فرد مورد نظر را یافته، با او مصاحبه و اطلاعات مورد نیاز را جمع آوری می کردند. از مجموع ۳۸۴ نمونه مورد بررسی، دسترسی به ۸ نفر که ۶ نفرشان در گروه نوع دوست ها و دو نفرشان در گروه بی تفاوت ها بودند مقدور نگردید و در نتیجه تحلیل ها بر روی ۳۷۶ نفر انجام شد.

نتایج

در مرحله اول عملیات میدانی که توسط همدستان با ایجاد یک صحنه اضطراری ساختگی به منظور تعیین گروه های نوع دوست و بی تفاوت انجام شد نتایج به دست آمده در جدول ۲ منعکس شده است.

بر اساس جدول ۲ از مجموع ۳۸۴ مورد مراجعه به منازل ۲۸۹ نفر (۷۵/۳ درصد) نوع دوست و ۹۵ نفر (۲۴/۷ درصد) بی تفاوت بوده اند. به علاوه از مجموع نمونه هایی که همدستان پژوهشگر به آنان مراجعه کرده اند ۲۱۹ نفر (۵۷ درصد) مرد و ۱۶۵ نفر (۴۳ درصد) زن بوده اند.

در بین مردان ۱۷۳ نفر (۷۹ درصد) نوع دوست و ۴۶ نفر (۲۱ درصد) بی تفاوت بوده اند و در بین زنان ۱۱۶ نفر (۷۰/۳ درصد) نوع دوست و ۴۹ نفر (۲۹/۷ درصد) بی تفاوت بوده اند.

جدول ۲ توزیع فراوانی نمونه ها بر حسب گروه و جنسیت

گروه جنسیت	نوع دوست	بی تفاوت	
		کل	بی تفاوت
مرد	۱۷۳	۲۱۹	۴۶
درصد	۴۵/۱	%۵۷	%۱۲
زن	۱۱۶	۱۶۵	۴۹
درصد	۳۰/۲	%۴۳	۱۲/۸
کل	۲۸۹	۳۸۴	۹۵
درصد	۷۵/۳	%۱۰۰	۲۴/۷

جدول ۳ مقایسه میانگین همدلی در افراد نועدوست و بی تفاوت با استفاده از آزمون «تی» مستقل

گروه	تعداد	میانگین همدلی	انحراف معیار	مقدار «تی»	درجه آزادی	سطح معنادار بودن
نوعدوست	۲۸۳	۴۹/۳	۶/۶	۳/۵۳	۳۷۴	P < ۰/۰۱
بی تفاوت	۹۳	۴۶/۵	۶/۲			

جدول ۴ مقایسه میانگین نمره مسئولیت پذیری در افراد نועدوست و بی تفاوت با استفاده از آزمون «تی» مستقل

گروه	تعداد	میانگین مسئولیت پذیری	انحراف معیار	مقدار «تی»	درجه آزادی	سطح معنادار بودن
نوعدوست	۲۸۳	۵۴/۹	۸/۸	۳/۴۷	۳۷۴	P < ۰/۰۱
بی تفاوت	۹۳	۵۱/۴	۸/۱			

جدول ۵ مقایسه میانگین تحلیل هزینه- پاداش مادی در افراد نועدوست و بی تفاوت با استفاده از آزمون «تی» مستقل

گروه	تعداد	میانگین تحلیل هزینه- پاداش مادی	انحراف معیار	مقدار «تی»	درجه آزادی	سطح معنادار بودن
نوعدوست	۲۸۳	۲۸/۹	۶/۱	-۴/۳۶	۳۷۴	P < ۰/۰۱
بی تفاوت	۹۳	۳۲/۱	۵/۹			

(تشخیصی) استفاده گردید که نتایج آن به شرح زیر

است:

بر اساس داده‌های جدول ۶ از مجموع ۲۸۳ مورد در گروه نועدوست ۱۸۲ مورد (۶۴/۳) و از مجموع ۹۳ مورد در گروه بی تفاوت ۵۹ مورد (۶۳/۴) و از کل ۳۷۶ مورد نועدوست و بی تفاوت ۲۴۱ مورد (۶۴/۱) بر اساس سازه‌های پیش بینی کننده همدلی، مسئولیت پذیری اجتماعی و تحلیل هزینه - پاداش مادی به‌طور صحیح طبقه بندی شده‌اند. برای ارزیابی دقت در پیش‌بینی دسته‌بندی گروهی از ضریب کاپا استفاده شده است که مقدار آن ۰/۲۷ است.

نظر به این که در محاسبات آماری، قدر مطلق «تی» مورد توجه است، تفاوت میانگین‌ها در مقایسه با مقادیر بحرانی معنادار است و نشان می‌دهد تحلیل هزینه- پاداش مادی در گروه نועدوست کم‌تر از گروه بی تفاوت است.

به منظور تبیین نועدوستی و بی تفاوتی و تفکیک آن‌ها از روی سازه‌های همدلی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تحلیل هزینه- پاداش مادی که همگی در مقیاس فاصله‌ای سنجش شده‌اند از تحلیل ممیزی

جدول ۶ دسته بندی گروه‌های نועدوست و بی تفاوت با استفاده از متغیرهای پیش بینی کننده همدلی، مسئولیت پذیری اجتماعی و تحلیل هزینه- پاداش مادی

ضریب کاپا	پیش بینی شده			
	کل	بی تفاوت	نوعدوست	گروه
۰/۲۷	۲۸۳	۱۰۱	۱۸۲	نوعدوست
		۳۵/۷	۶۴/۳	مشاهده شده
	۹۳	۵۹	۳۴	بی تفاوت
		۶۳/۴	۳۶/۶	

جدول ۷ بررسی ارتباط بین جنسیت با نوع دوستی - بی تفاوتی با استفاده از آزمون کای اسکوئر

جنسیت	گروه	نوع دوست		بی تفاوت		کل	X ²	d.f	سطح معنا دار بودن
		تعداد مشاهده شده	تعداد مورد انتظار	تعداد مشاهده شده	تعداد مورد انتظار				
مرد		۱۷۳	۱۶۴/۸	۴۶	۵۴/۲	۲۱۹			
زن		۱۱۶	۱۲۴/۲	۴۹	۴۰/۸	۱۶۵	۳/۸۱	۱	-
کل		۲۸۹	۲۸۹	۹۵	۹۵	۳۸۴			

متغیرهای همدلی، مسئولیت پذیری و تحلیل هزینه-پاداش مادی وجود ندارد.

بحث و نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر از یک سو تعیین نسبت نوع دوستی و بی تفاوتی در مواجهه با وضعیت های اضطراری زندگی روزمره و از سوی دیگر بررسی ارتباط بین واکنش نوع دوستی - بی تفاوتی با متغیرهای همدلی، مسئولیت پذیری اجتماعی و تحلیل هزینه- پاداش مادی بود. بر اساس تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده می توان نتایج حاصل از تحقیق را به شرح زیر بیان کرد:

۱. در مواجهه با وضعیت های اضطراری نسبت نوع دوستی در جامعه شهری ایران ۷۵/۳ و نسبت بی تفاوتی ۲۴/۷ درصد است.

در پژوهش حاضر، امکان کنترل متغیر جنسیت وجود نداشته و نمونه های پژوهش از هر دو جنسیت انتخاب شده اند. از این رو، این احتمال وجود دارد که اولاً نوع دوستی - بی تفاوتی علاوه بر متغیرهای مستقل تحت تأثیر جنسیت باشد و ثانیاً تفاوت نمرات گروه های نوع دوست و بی تفاوت در متغیرهای همدلی، مسئولیت پذیری و تحلیل هزینه- پاداش مادی نیز متأثر از جنسیت باشد. بر این اساس ارتباط بین جنسیت با متغیرهای مستقل و وابسته مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن به شرح جدول ۷ است. بر اساس داده های جدول ۷ ارتباط بین جنسیت با نوع دوستی - بی تفاوتی معنادار نیست. به عبارت دیگر، جنسیت بر بروز نوع دوستی - بی تفاوتی تأثیر نداشته است. با توجه به نتایج جداول ۸ هیچ ارتباط معناداری بین جنسیت با

جدول ۸ بررسی ارتباط بین جنسیت با همدلی، مسئولیت پذیری و تحلیل هزینه- پاداش مادی با استفاده از آزمون «تی» مستقل

جنسیت	تعداد	میانگین همدلی	انحراف معیار	مقدار «تی»	درجه آزادی	سطح معنا دار بودن
مرد	۲۱۵	۴۸/۷	۶/۵	۰/۱۸	۳۷۴	-
زن	۱۶۱	۴۸/۵	۶/۸			
جنسیت	تعداد	میانگین مسئولیت پذیری	انحراف معیار	مقدار «تی»	درجه آزادی	سطح معنا دار بودن
مرد	۲۱۵	۵۳/۶	۸/۹	-۱/۱	۳۷۴	-
زن	۱۶۱	۵۴/۷	۸/۶			
جنسیت	تعداد	میانگین تحلیل هزینه - پاداش مادی	انحراف معیار	مقدار «تی»	درجه آزادی	سطح معنا دار بودن
مرد	۲۱۵	۲۹/۶	۶/۹	-۰/۵۱	۳۷۴	-
زن	۱۶۱	۲۹/۹	۵/۴			

۲. در پژوهش حاضر، جنسیت بر بروز نועدوستی بی‌تفاوتی تأثیر نداشته است. تحقیقات ایلگی و کراولی بیانگر آن است که در هنگام وقوع حالت‌های اضطراری مردان نועدوست تراز زنان هستند [۲۳]، اما آزمایش‌های اوتن و همکارانش نشان می‌دهند که مردان لزوماً نועدوست‌تر از زنان نیستند و زنان در برخوردهای کوتاه مدت با غریبه‌ها نועدوست‌تر از مردان هستند [۲۴]. یافته پژوهش حاضر که طی آن امکان و شرایط نועدوستی برای هر دو جنسیت برابر بوده با نتایج پژوهش‌های فوق انطباق ندارد و نتایج آن‌ها را تأیید نمی‌کند.

۳. همدلی افراد نועدوست بیش‌تر از افراد بی‌تفاوت است. این یافته با نتایج تحقیقات دنیس کربز [۲۵] و نیز آزمایش‌های دانیل باتسون [۲۶] که طی آن نشان می‌دهند افزایش همدلی باعث تمایل بیش‌تر به نועدوستی، و کاهش همدلی باعث تمایل بیش‌تر به بی‌تفاوتی می‌شوند همخوانی دارد.

۴. میزان مسئولیت‌پذیری افراد نועدوست بیش‌تر از افراد بی‌تفاوت است. این یافته با نتایج تحقیقات مارویا و همکاران او [۲۷] و نیز لوین و همکارانش [۲۸] که معتقدند افزایش مسئولیت‌پذیری باعث افزایش نועدوستی و کاهش مسئولیت‌پذیری باعث افزایش بی‌تفاوتی می‌شود همسویی دارد.

۵. میزان تحلیل هزینه-پاداش مادی در افراد نועدوست کم‌تر از افراد بی‌تفاوت است. بر اساس نتیجه‌گیری‌های پیلیاوین، چون در فرایند نועدوستی-بخصوص در حالت‌هایی که ناظر با نیازمند تنها است-منفعت ملموسی وجود ندارد و حتی هزینه‌هایی نیز ممکن است بر فرد ناظر تحمیل شود، افرادی که بیش‌تر بر مبنای تحلیل هزینه-پاداش مادی عمل می‌کنند کم‌تر تمایل به نועدوستی دارند. در پژوهش حاضر، تماس گرفتن با شماره موبایل یک هزینه مادی را به افراد ناظر

تحمیل می‌کند که در عوض منفعت یا پاداش مادی خاصی نیز به دست نمی‌آورند در نتیجه انتظار می‌رود کسانی که تحلیل هزینه-پاداش مادی می‌کنند کم‌تر تمایل به نועدوستی داشته باشند و نسبت به وضعیت پیش‌آمده بی‌تفاوت باشند. یافته این پژوهش با نتایج تحقیقات جان پیلیاوین و دویدیو [۲۹] مطابقت و همخوانی دارد.

۶. نظر جامعه‌شناسان، روابط اجتماعی گرم از پایه‌ها و مبانی اساسی نظم اجتماعی است و در صورتی که این روابط به هر دلیل به سردی گراید به همان نسبت، اعتماد اجتماعی، نظم هنجاری و تعهدات جمعی و عمومی تضعیف می‌شوند. هر چه در سطوح مختلف شبکه روابط اجتماعی، نועدوستی بیش‌تر باشد به همان نسبت می‌توان پیش‌بینی کرد که محرومیت اجتماعی، یاس اجتماعی، استثمار اجتماعی و انفعال اجتماعی کاهش یابد. به‌زعم آنان اگر قرار باشد مردم نسبت به هم بی‌تفاوت باشند و به یکدیگر کمک نرسانند جوامع انسانی نمی‌توانند وجود داشته باشند [۳۰] بر این اساس، تلاش گسترده‌ای از جانب محققان وجود دارد که با شناخت علل و عوامل بی‌تفاوتی و نועدوستی در روابط اجتماعی، زمینه‌های گسترش نועدوستی و کاهش بی‌تفاوتی را هر چه بیش‌تر فراهم آورند. نتایج آزمون تحلیل ممیز بیانگر آن است که متغیرهای همدلی، مسئولیت‌پذیری و تحلیل هزینه-پاداش مادی تا حد زیاد قادر به تبیین نועدوستی و بی‌تفاوتی در روابط اجتماعی هستند و در ۶۴/۱ درصد موارد به درستی افراد نועدوست و بی‌تفاوت را تفکیک و طبقه‌بندی کرده‌اند. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت با افزایش توان همدلی و بالا بردن حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نیز کم‌رنگ کردن محاسبات صرف مادی در روابط اجتماعی می‌توان بی‌تفاوتی را کاهش و نועدوستی را افزایش داد.

منابع

1. Mills, R.S. Grusec, J.E; (1989) cognitive, affective, and behavioral consequences of praising altruism, Merrill-Palmer Quarterly, 34 : 615-624 .
2. Bryan, J.H. Test, M, A; (1967) Models and helping : Naturalistic studies in aiding behavior. Journal of Personality and Social Psychology, 6 : 400-407 .
3. Rushton ,J.P. Campbell, A,C; (1977) Modeling, vicarious reinforcement and extraversion on blood donating in adults : immediate and long-term effects, European Journal of Social Psychology, 7 : 297-306 .
4. Beaman, A. Barnes, P, J. Klentz, B. McQuirk, B; (1978) Increasing helping rates Through information dissemination : teaching pays, Personality and Social Psychology Bulletin, 4 : 406-411 .
5. Sprafkin, J, N .Liebert, R,M. Poulos, R,W; (1975) Effects of a Prosocial televised example on childrens helping, Journal of Experimental Child Psychology, 20 : 119-126 .
6. Darley, J,M. Latane, B; (1968) Bystander intervention in emergencies, Diffusion of responsibility, Journal of Personality and Social Psychology, 44 : 20-23 .
7. Latane, B, Darley, J,M; (1970) The unresponsive bystander, why doesn't he help ? Newyork. Appleton-Century-Crofts, p 15
8. Aronson, E. Timothy, D,W. Robin, M, A; (2002) Social psychology, New Jersey Prentice Hall, p 388
9. Batson, C,D, Duncan, B,D; Ackerman, P. Buckley, T. Birch, K; (1981) Is empathic emotion a source of altruistic motivation ? Journal of Personality and Social Psychology, 40 : 290-302
10. Brewer, M,B. Crano, W,D; (1994) Social psychology, Newyork, West Publishing Company, p 295
11. Amato, P,R; (1983) Helping behavior in urban and rural environments, field studies based on a taxonomic organization of helping episodes, Journal of Personality and Social Psychology, 45 : 571-586
12. Wiggins, J,A Wiggins, B,B. Zanden, J,V; (1994) Social psychology, new york, Mc Graw-Hill, pp 333-334 .
13. Regan, D,T (1971) Effects of a Favor and liking on compliance, Journal of Experimental Social Psychology, 7 : 627-639 .
14. Walster, E, Berscheid, E. Walster, G,W; (1973) New directions in Equity research, Journal of Personality and Social Psychology, 25 : 151-176
15. Levine, R. Norenzayan, A. Philbrick, K; (2001) Cultural differences in the helping of strangers, Journal of Cross Cultural Psychology, 32 : 543-560
16. Maruyama, G. Fraser, S,C. Miller, N; (1982) Personal responsibility and altruism in children, Journal of Personality and Social Psychology, 42 : 659-664 .
17. Piliavin, J,A. charng, H,W; (1990) Altruism : a review of recent theory and research, Annual Review of Sociology, 16 : 25-65 .
18. Deaux, K .Dane, F,C. Weightsman, L,S. Sigelman, C,K; (1990) Social psychology in the 90s, California, Brooks/Cole Publishing Company, p 291.
19. Rossi, A, S. Rossi, P, H; (1990) of Human Bonding: parent- child relations across the life course, New york, Aldine de Gruyter, p 175 .
20. Burnstein, G, Crandall, C. Kitayama, S; (1994) Some neo Darwinian decision rules for altruism, weighing cues for inclusive fitness as a function of the biological importance of the decision. Journal of Personality and Social Psychology, 67 : 773-789 .
21. Emswiler, T. Deaux, K. Willits, J,E (1971) Similarity, sex, and requests for small favors, Journal of Applied Social Psychology, 1 : 284-291 .
22. Karabenick, S. lerner, R. Beecher, M; (1973) Relation of political affiliation to helping behavior on election day, November 7, 1972, Journal of Social Psychology, 91: 227-233 .
23. Eagly, A, H. Crowley, M; (1986) Gender differences in helping behavior, A meta analytic review of the socail psychology literature, Psychological Bulletin, 100 : 283-308 .
24. 10-Brewer, M,B. Crano, W,D; (1994) Social psychology, Newyork, West Publishing Company, p 290
25. Krebs, D. (1975) Physical attractiveness, social relations and presonality style, Journal of Personality and Social Psychology, 31 : 245-253 .
26. Batson, C, D. miho, T; (1982) More evidence that empathy is a source of altruistic motivation, Journal of Personality and Social Psychology ,43: 281-292 .
27. Maruyama, G. Fraser, S,C. Miller, N; (1982) Personal responsibility and altruism in children, journal of Personality and Social Psychology, 42 : 557-558 .
28. Levine, R. Norenzayan, A. Philbrick, K; (2001) Cultural differences in the helping of strangers, Journal of cross cultural Psychology, 32 : 556-559 .
29. Piliavin, J,A Dovidio, J,F. Gaertner, S,L. Clark, R,D; (1981) Emergency intervention Examines factors that influence bystander's helping in crisis situation, Newyork. Acadmic press. p 12

۳۰. چلبی، مسعود (۱۳۷۵) جامعه شناسی نظم، تهران، نشر نی، صص ۱۵۸-۱۵۷.